

Сіра Ганна Миколаївна

здобувач вищої освіти

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Дніпровського гуманітарного університету

Науковий керівник:

Деркач Лідія Миколаївна

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології

Дніпровського гуманітарного університету

ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЯХ ТА НАПРЯМКАХ

Проблема соціального інтелекту викликає неабиякий інтерес. Передусім, її актуальність визначається соціальною ситуацією перехідного періоду, якому властива фундаментальна колізія між розумінням ролі соціального інтелекту в структурі інтелекту особистості та значущістю соціального інтелекту в професійній діяльності.

У більшості психологічних праць інтерес до соціального інтелекту виникав, як правило, у зв'язку із конструюванням нового поняттєвого апарату для інтелектуальних процесів особистості. При цьому термін «соціальний інтелект» використовувався найчастіше контекстуально, а не в значенні окремого предмету дослідження. Отже, на сьогодні виконано зовсім недостатньо як теоретичних, так й експериментальних психологічних робіт з проблеми соціального інтелекту.

Соціальний інтелект сприймається як здатність людини розуміти себе та інших в постійній видозміні психічних станів і міжособистісних відносин, прогнозувати результати власної поведінки, поведінки партнерів по взаємодії. Соціальний інтелект, що має особливу структурну базу з когнітивним розвитком, емоційними основами моральності, водночас є відносно незалежним створенням – те, що можна визначити як «практично-психологічний розум» [8, с. 5].

Незважаючи на численні теоретичні та експериментальні дослідження, залишається ціла низка невирішених питань, оскільки у відомих концепціях немає однозначної відповіді на питання про природу, умови та фактори становлення розвитку соціального інтелекту. Отже, необхідний системний аналіз наукового знання про соціальний інтелект особистості для того, щоб узагальнити основні концепції та визначити найістотніші чинники його становлення та розвитку.

Звернення дослідників до проблеми соціального інтелекту проглядається в літературі початку ХХ століття.

Уявлення про природу соціального інтелекту розкрито в межах різних підходів вітчизняних та зарубіжних вчених: поведінкового (Г. Айзенка, П. Балтес, М. Кубишкіна, Г. Олпорт, Е. Торндайк, М. Холодна); когнітивно-вербального (Дж. Гілфорд, Н. Каліна, Н. Кентор, Д. Кітінг, Н. Кудрявцева, М. Саллівен, М. Тісак, М. Форд); комунікативного (М. Амінов, М. Бобнева, Ю. Ємельянова, Л. Лепіхова, О. Михайлова (Альошина), М. Молоканова, А. Южанінова); комунікативно-особистісного (В. Куніцина, М. Кубишкіна, О. Лобанов); операціонального (Н. Кудрявцева); структурно-динамічного (Д. Люсін, Д. Ушаков); інтегративного (К. Космітський, О. Джон); системного (Б. Ломов, В. Мерлін, В. Панок, Н. Чепелева) та інших [4; 5; 9; 11].

Нині існує безліч психодіагностичних методик, що дозволяють виявити стійкі психологічні особливості людини, зокрема загальні інтелектуальні здібності. Однак для успішності в деяких видах життєдіяльності необхідно вміння розуміти особистість іншої людини та розумітися на міжособистісних відносинах. Тому постає питання про використання в психологічній практиці методів діагностики здатності до розуміння поведінки інших людей [11, с. 64].

Психометричний підхід до соціального інтелекту бере свій початок у запропонованій в Е.Л. Торндайком трикомпонентної моделі інтелекту, що включає здатність розуміти та оперувати ідеями (абстрактний інтелект), конкретними предметами (механічний інтелект) та людьми (соціальний інтелект) [12, с. 79].

Вперше тест зміни соціального інтелекту було запропоновано Т. Ханом: він розробив багатофакторну методику, а оцінка сукупності субтестів давала підсумковий бал що визначав рівень розвитку соціального інтелекту респондентів [9, с. 14-17].

Дослідження соціального інтелекту періодично випадало з поля зору дослідників. Це обумовлюється невдачами при спробах визначити межу соціального інтелекту та відокремити його від академічного чи абстрактного інтелекту.

До поведінкових способів вимірювання соціального інтелекту вчені запропонували розрізняти соціальний та академічний інтелект за допомогою їхньої невербальної оцінки, коли визначається невербальне сприйняття знань [10, с. 23].

Багато шляхів вивчення соціального інтелекту повторюють традиційне тестування інтелектуального рівня. Проте розвиваються і додаткові методи, які допомагають виявити індивідуальні особливості соціального інтелекту. Одним із перших і найвідоміших тестів щодо визначення його рівня був тест рівня соціального інтелекту, розроблений Дж. Вашингтоном [2, с. 62-65].

О'Салліван, Гілфорд та де Мілль розробили тести, щоб визначити якість пізнання у поведінковій діяльності людей, яку вони визначили як здатність до критичної оцінки [1, с. 57].

Дослідження М.Є. Форда та М.С. Тисака стали наступним щаблем визначення поведінкової складової соціального інтелекту, яка відрізняє його від академічного. Форд і Тисак припустили, що різницю між їхніми

відкриттями та результатами досліджень, що проводяться Кітінгом, виникла внаслідок того, що вони оцінювали поведінкову, а не когнітивну складову соціального інтелекту [3, с. 17-24].

Для дослідження Л.Д. Страйкер та Д.А. Рок залучили тест критичної оцінки ситуативної поведінки, а також спосіб визначення міжособистісної компетентності поряд із вимірами соціального інтелекту (тобто оцінкою з боку однолітків, самооцінкою, декодуванням невербального спілкування) та оцінкою основних здібностей (тобто вербального розуміння, загального міркування). У порівнянні зі знахідками Форда і Тисака ці результати не підтверджують гіпотезу про те, що поведінкова складова соціального інтелекту буде очевиднішою у вимірах академічного інтелекту, ніж при оцінці вербальної складової соціального інтелекту [13, с. 6].

Л.Т. Браун та Р.Г. Ентоні провели дослідження, у яких встановили, що моделі соціального та академічного інтелекту різні, але потенційно взаємопов'язані. Дослідники дійшли висновку, що рівень соціального інтелекту може не залежати від рівня академічного інтелекту [5, с. 41].

На додаток до способів вимірювання соціального інтелекту вчені запропонували розрізняти соціальний та академічний інтелект за допомогою невербальної оцінки, коли визначається в першу чергу невербальне сприйняття знань.

Д. Арчером та Р. М. Акертом було розроблено тест соціальної інтерпретації (SIT) під час якого учасникам пропонується візуальна та звукова інформація про будь-яку ситуацію [3, с. 56].

Вчені К. Джонс та Дж. Д. Дей розглянули взаємозв'язок між двома характерними факторами соціального інтелекту, якими є кристалізовані соціальні знання (декларативні та досвідчені знання про добре знайомі соціальні події) та соціально-когнітивна гнучкість (здатність застосовувати соціальні знання при вирішенні невідомих проблем). Дослідники припустили, що дві особливості соціального інтелекту можуть бути визначені під час вирішення академічних завдань. Спосіб рішення залежить від здатності неординарно мислити у випадку з незнайомими абстрактними завданнями, що мають одне правильне рішення [7, с. 12].

У роботах Р. Кантор та Р. Херлоу, Кантор та Кілстрома оцінюється уявлення окремої особи про соціальний інтелект. Ці вчені вважають, що соціальна поведінка дійсно обумовлюється рівнем інтелекту, оскільки вона є результатом таких когнітивних процесів, як сприйняття, пам'ять, міркування та розв'язання проблем [9, с. 45].

На жаль, доводиться констатувати той факт, що недавні спроби визначити та виміряти соціальний інтелект не внесли істотних змін до сучасного розуміння цього виду інтелекту. Розмаїття визначень і тлумачень поняття «соціальний інтелект» також сприяє вирішенню цієї проблеми.

Соціальний інтелект у психологічній культурі особистості головним чином представляє когнітивний аспект, будучи системоутворюючим фактором цієї культури.

Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених даній проблемі, поняття «соціальний інтелект» досі немає однозначного визначення і розглядається з різних методологічних позицій.

Проведений аналіз дозволяє говорити, щодо змісту соціального інтелекту, різні автори відносять: соціальну сенситивність, соціальну пам'ять, соціальну перцепцію та соціальну думку. Згідно з останніми вітчизняними дослідженнями, він не ототожнюється із загальним інтелектом, соціальною та комунікативною компетентністю, а представляє самостійний, малодосліджений психологічний феномен [13, с. 27].

Найчастіше він постає у вигляді інтегральної, інтелектуальної здатності, що визначає успішність у спілкуванні та соціально-психологічної адаптації, здатності прогнозувати як свою власну, так і поведінку інших людей у різних галузях людської життєдіяльності, розпізнавати наміри, почуття та емоційні стани людини щодо невербальної та вербальної експресії тощо [12, с. 98-125].

Вище зазначене вказує на варіативність та неоднозначність підходів до розуміння соціального інтелекту, ускладнюючи ретельність його вивчення. Разом з тим, у сучасному соціокультурному середовищі існує необхідність та доцільність всебічного дослідження умов становлення соціального інтелекту, а також розроблення програм з активізації його розвитку [5, с. 64-78].

На наш погляд, соціальний інтелект - це відносно стійка сукупність психологічних утворень, що виявляються в суб'єкт-суб'єктних відносинах, які забезпечують продуктивність міжособистісної взаємодії та успішність соціальної адаптації.

Іншим найважливішим аспектом соціального інтелекту є виділення складових його компонентів. Очевидно, соціальний інтелект як складне психологічне утворення детерміновано як природними, і соціальними чинниками.

Так, наприклад, інструментально-стильові змінні, обумовлені переважно природними особливостями, що залежать від виразності та поєднання властивостей нервової системи та темпераменту, можна розглядати через такі складові як ергічність та аергічність (динамічні характеристики), які визначають енергійність, активність або млявість та пасивність взаємодії у суб'єкт-суб'єктних відносинах; стеничність і астеничність (емоційні змінні), що виявляються в процесі взаємовідносин і сприяють продуктивності взаємодії; інтернальність та екстернальність (регуляторні складові), що дозволяють утримувати у фокусі уваги партнера по взаємодії [4, с. 71].

Що стосується соціально-ситуативних характеристик, то вони можуть реалізовуватися в ході взаємодії через такі змінні, як соціоцентрична та егоцентрична мотивація, суб'єктно-особистісна та предметно-комунікативна рефлексія, свідомість та поінформованість суб'єкт-суб'єктних відносин [6, с. 98-102].

Таким чином, соціальний інтелект як предмет психологічних досліджень у сучасних умовах потребує осмислення та переосмислення теоретико-методологічних підходів, виділення та експериментального

обґрунтування структурних компонентів, вивчення механізму реалізації та розробки діагностичного інструментарію.

Список використаної літератури:

1. Олпорт Г. В. Природа упередження. Нью-Йорк, 2004. 165 с.
2. Болл Х. О., Медінцев В. О. Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особистості. *Горизонти освіти*. 2011. № 3. С. 7–14.
3. Браун Л. Т., Ентоні Р. Г. Продовження пошуку соціального інтелекту. *Особистість та індивідуальні відмінності*. 2010. № 11. С. 463–470.
4. Михальчук Н. О. Психологічні засади смислоутворення особистості. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : Зб. наук. праць, 2004. № 7. С. 66–71.
5. Гарднер Г. Рамки розуму: теорія множинного інтелекту. Лондон : Heinemann. 2008. 178 с.
6. Гілфорд Дж. П. Структура інтелекту. Нью-Йорк : Psychol Bull, 2006. С. 63–99.
7. Гілфорд Дж. П. Природа людського інтелекту. N. Y. : McGraw-Hill, 2017. 156 с.
8. Форд М. Е., Тісак М. С. Майбутній пошук соціального інтелекту. *Журнал педагогічної психології*. 2018. № 75 (2). С. 196–207.
9. Кітінг Д. К. Пошук соціального інтелекту. *Журнал педагогічної психології*. 2007. № 70. С. 218–233.
10. Кілстром Дж. Ф., Кантор Н. (2011). Соціальний інтелект. URL: http://istsocrates.berkeley.edu/~kihlstrom/social_intelligence.htm.
11. Онуфрієва Л. А. Психологія професійної реалізації особистості майбутнього фахівця: теоретико-методологічний аспект. Жешув : BonusLiber, 2017.
12. Онуфрієва Л. А. (2013). Дослідження психологічних детермінант розвитку професійної самосвідомості та особистісної зрілості майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»*. 2013. № 10 (91). С. 227–233.
13. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту. Київ : Нора-Друк, 2003.
14. Торндайк Р. Л. Інтелект та його використання. *Harper's Magazine*, 2020. P. 227–235.